

Θεόδωρος Παν. Θεοδώρου

Η Ρωσία και η Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843
με βάση έγγραφα των Αρχείων της ΕΣΣΔ
και τον περιοδικό τύπο εκείνης της εποχής

Είναι γνωστό ότι, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα στην Ελλάδα υπήρχαν τρία πολιτικά κόμματα: το (φιλο)-αγγλικό, το (φιλο)-γαλλικό και το (φιλο)-ρωσικό¹, και ακόμη ότι, η Ελλάδα, εκείνης της εποχής, είχε εναποθέσει τις ελπίδες της εκπληρώσεως της *Μεγάλης Ιδέας* στη Ρωσία². Είναι φυσικό, λοιπόν, να διασώζονται στη Ρωσία αρκετά τεκμήρια για τα ζητήματα αυτά.

Στη μελέτη αυτή θα σταθούμε περισσότερο στα νέα στοιχεία, τα οποία εντοπίσαμε στη Σοβιετική Ένωση, όσον αφορά στην Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από αρχειακές πηγές αλλά και από τον περιοδικό τύπο της εποχής.

Τη νύχτα της 2ας προς την 3η (14η προς 15η νέου ημερολογίου) Σεπτεμβρίου 1843 εκδηλώθηκε στην Αθήνα στρατιωτική και λαϊκή εξέγερση, με στόχο την κατάλυση της απολυταρχίας του Όθωνα. Η επανάσταση επικράτησε και οδήγησε στην επιβολή του πρώτου συντάγματος στην ιστορία της ανεξάρτητης Ελλάδας, του Συντάγματος δηλ. του 1844, που ουσιαστικά περιόριζε την εξουσία του βασιλιά Όθωνα και κατοχύρωνε σειρά δημοκρατικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Μία από τις πιο σημαντικές κατακτήσεις της επανάστασης ήταν η καθιέρωση του κοινοβουλευτικού συστήματος. Η Βουλή των αντιπροσώπων και η Γερουσία, παράλληλα με το βασιλιά, αποτελούσαν την πηγή της Νομοθετικής εξουσίας, ενώ η Κυβέρνηση που, όπως πρώτα, σχηματιζόταν από τον μονάρχη, θα ήταν στο εξής υπεύθυνη απέναντι στη Βουλή των αντιπροσώπων. Η διακήρυξη όλων αυτών των "αρχών" έθεσε τις βάσεις του συνταγματικού καθεστώτος στην Ελλάδα, ανεξάρτητα αν ο βασιλιάς Όθωνας ως το τέλος της βασιλείας του (1862) προσπαθούσε διαρκώς να υπερβαίνει τα όρια των δικαιοδοσιών που του καθόριζε το Σύνταγμα και να επαναφέρει στην πράξη την απολυταρχική διοίκηση.

¹ Για περισσότερα βλ. F. Lenormant, *Le comte André Metaxas et le parti Napiste en Grèce*, Παρίσι 1861· Ν. Βλάχος, "Η γένεσις του αγγλικού, του γαλλικού και του ρωσικού κόμματος εν Ελλάδι", *Αρχαίον Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών* τεύχ. 6, (1939) σ. 25-44· J. A. Petropoulos, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece 1833-1843*, Princeton, New Jersey 1968, 291-317· Γ. Π. Νάκος, *Το πολιτειακόν καθεστώς της Ελλάδος επί Όθωνος μέχρι του Συντάγματος του 1844*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1974, 252-256· *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13: "Νεώτερος Ελληνισμός από 1833 ως 1881", Αθήνα (1977), 70-78· Ι. Α. Πετρόπουλος - Αικ. Κουμαρινού, *Η θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους, 1833-1843*, Αθήνα 1982, 58-217.

² Για περισσότερα βλ. Ed. Driault-M. Lheritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, τ. II, Παρίσι 1925, σ. 367-388· *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13, σ. 70-80· Nadja Danova, *Nacionalnijat väpros v gräckite politiceski programi prez XIV vek*, Σόφια 1980, σ. 23-164. Πρβλ. και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13, σ. 75.

Λόγω της σημασίας της για τη μοίρα της χώρας, η επανάσταση του 1843 εξακολουθεί και μέχρι σήμερα να προσελκύει την προσοχή των ερευνητών. Η χρήση νέου αρχαιακού υλικού, όχι μόνο από ελληνικά, αλλά και από ξένα αρχεία, επιτρέπει την επανεξέταση πολλών γεγονότων, που έχουν άμεση σημασία για τα γεγονότα εκείνα. Αυτό αφορά ιδιαίτερα το αρχαιακό υλικό, που βρίσκεται στην ΕΣΣΔ. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η ανασκόπηση και ανάλυση σειράς εγγράφων που βρίσκονται στα "Αρχεία Εξωτερικής Πολιτικής" (AVPR) του Υπουργείου Εξωτερικών της ΕΣΣΔ, στα "Κεντρικά Κρατικά Αρχεία της Οκτωβριανής Επανάστασης" (CGAOR) και στα "Κεντρικά Κρατικά Αρχεία Παλαιών Εγγράφων" (CGADA). Πολλά από τα έγγραφα αυτά έρχονται για πρώτη φορά στο φως της δημοσιότητας, ενώ άλλα έχουν δημοσιευθεί σε συλλογικό τόμο που εκδόθηκε πρόσφατα και αφορά τις διεθνείς σχέσεις στα Βαλκάνια κατά την περίοδο 1830–1856³.

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες αρχαιακές συλλογές, αφιερωμένες στην επανάσταση του 1843, βρίσκεται στο CGAOR και, συγκεκριμένα, στο "Τρίτο Τμήμα αλληλογραφίας της Γραμματείας της Αυτής Αυτοκρατορικής Υψηλότητας"⁴. Το "Τρίτο Τμήμα" ήταν όργανο πολιτικού ελέγχου και αναζητήσεων στη Ρωσία κατά την περίοδο 1826–1880, και είχε ως αποστολή τον αγώνα εναντίων των επαναστατικών κινήσεων στη Ρωσία. Επομένως, δεν είναι άξιο απορίας το γεγονός ότι και οι επαναστατικές δραστηριότητες στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη ήταν στο επίκεντρο της συνεχούς προσοχής αυτού του Τμήματος.

Η επανάσταση λοιπόν της 3ης Σεπτεμβρίου δεν μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση. Ο φάκελλος που την αφορά περιλαμβάνει ποικίλου περιεχομένου υλικό, όπως: μαρτυρίες από αυτόπτες μάρτυρες, επιστολές, αλλά και μεταφράσεις άρθρων από τον ευρωπαϊκό περιοδικό τύπο. Τα γεγονότα της 3ης Σεπτεμβρίου καταγράφονται με μεγάλη πληρότητα σε δύο έγγραφα τα οποία προφανέστατα αποτελούν μαρτυρίες αυτοπτών. Και οι δύο αυτές μαρτυρίες είναι ανυπόγραφες, το ύφος, όμως, με το οποίο εκτίθενται τα γεγονότα, καθώς και η ενημέρωση αυτών που συντάζαν τα έγγραφα μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε την υπόθεση, ότι είτε οι ίδιοι πήραν μέρος στην επανάσταση, είτε ότι έλαβαν τα στοιχεία τους από πολύ αξιόπιστες πηγές. Ένα από τα έγγραφα αυτά έχει τίτλο "Σημειώσεις για την επανάσταση" ("Zapiska o Vostanii")⁵ και ημερομηνία 16 Σεπτεμβρίου· το δεύτερο φέρει τον τίτλο "Ελλάδα", χωρίς ημερομηνία ούτε ένδειξη για να είναι δυνατή η ακριβής χρονολόγησή του. Η ανάλυση των πηγών δείχνει ότι το δεύτερο έγγραφο, που έχει γραφεί λίγο μετά τα γεγονότα, αλλά σαφώς πιο ύστερα από το πρώτο, διακρίνεται για την αναλυτικότητα στην εκτίμησή τους.

³ *Mezhdunarodnye otnoshenija na Balkanah 1830–1856 gg.* (επιμ. N.V. Vinogradov), Μόσχα 1990.

⁴ CGAOR F. I. (Expedition), Opis' 18, 1843, delo 214.

⁵ Βλ. "Zapiska O Vostanii", σ. 13–29 και Φ–4 "Ελλάδα". Και τα δύο έγγραφα είναι γραμμένα ρωσικά.

Η δυσαρέσκεια στα πλατεία λαϊκά στρώματα από τη βαναρική διοίκηση, ο παραγκωνισμός των Ελλήνων από την πραγματική εξουσία στη χώρα τους, η άσχημη οικονομική κατάσταση του κράτους, η επιδείνωση της οικονομικής κρίσης στις αρχές του 1843 και η αδυναμία της Ελλάδας, εξαιτίας ακριβώς αυτής της κρίσης, να εξοφλήσει τα χρέη της στην Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία (από το δάνειο του 1832) ώθησαν τα προοδευτικά στρώματα της ελληνικής κοινωνίας σε κίνημα εναντίον του καθεστώτος του Όθωνα. Η ένωση όλων των δυνάμεων της αντιπολίτευσης (με επικεφαλής τους ηγετικούς παράγοντες του "ρωσικού", "αγγλικού" και "γαλλικού" κόμματος) και η τελική προσχώρηση στους συνωμότες και της φρουράς των Αθηνών, αποτέλεσαν τη σπουδαιότερη προϋπόθεση για την επιτυχία της επανάστασης. "Ήδη εδώ και λίγο καιρό", αναφέρει ο συντάκτης του εγγράφου "Σημειώσεις για την επανάσταση", "σε όλα τα σημεία του Κράτους έγιναν προετοιμασίες για την επανάσταση", "και τα έκτακτα μέτρα, που πάρθηκαν τις τελευταίες μέρες (συστήθηκε έκτακτο στρατοδικείο), επέσπευσαν την έκρηξη της"⁶.

Και πραγματικά, η προετοιμασία της επανάστασης δεν ήταν δυνατό να παραμείνει κρυφή από τον βασιλιά. "Στην αυλή γνώριζαν με ακρίβεια για την ύπαρξη της συνωμοσίας, αλλά νόμιζαν (στο Παλάτι) ότι θα ήταν δυνατό να στηρίζονται σε μεγάλο μέρος των αξιωματικών και των κατωτέρων βαθμοφόρων"⁷ — αναφέρει ο συντάκτης του δευτέρου εγγράφου που εξετάζουμε —, "και πίστευαν ότι θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν κάθε κατάσταση, παρά το γεγονός ότι μόλις πριν λίγο είχαν αποστρατευθεί και οι τελευταίοι Γερμανοί στρατιώτες"⁸. Η τελευταία παρατήρηση επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι ο Όθωνας προσπάθησε να πάρει προφυλακτικά μέτρα για την εξάλειψη κάθε απειλής για επανάσταση, και γι' αυτόν τον λόγο διέλυσε το βαναρικό σώμα. Εξάλλου, η παρουσία των Βαναρών μισθοφόρων στην ελληνική στρατιωτική υπηρεσία προκαλούσε τη δυσαρέσκεια σε πλατεία στρώματα του λαού και ιδιαίτερα στον Ελληνικό Στρατό.

Επιπλέον, γνωρίζοντας τις αναφορές ορισμένων έμπιστων των Ελλήνων αξιωματικών για το τι επρόκειτο να συμβεί την 1/13 Σεπτεμβρίου 1843, ο βασιλιάς έδωσε διαταγή στον Φρουράρχο της Αθήνας να συγκεντρώσει όλους τους αξιωματικούς στα στρατόπεδα και να καλέσει τη φρουρά σε κατάσταση επιφυλακής⁹.

Όπως είναι γνωστό, όλα αυτά τα μέτρα αποδείχθηκαν αναποτελεσματικά, και τη συγκεκριμένη ώρα ο στρατός με επικεφαλής το συνταγματάρχη Δ. Καλλέργη βγήκε στην πλατεία, μπροστά στα βασιλικά ανάκτορα, σηκώνοντας τη σημαία της Επανάστασης.

⁶ "Zapiska o Vostanii", ό.π., σ. 1.

⁷ "Ελλάδα", ό.π., σ. 13.

⁸ Ό.π.

⁹ Πρβλ. και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών) 1977, σ. 90–

"Οι συνωμότες" φοβούνταν μήπως τα πράγματα ξεφύγουν από τον έλεγχό τους και καταλήξουν σε εμφύλιο πόλεμο. Οι ηγέτες της αντιπολίτευσης έκρυβαν τις πραγματικές τους προθέσεις ακόμη και από τον τελευταίο στρατιώτη της αθηναϊκής φρουράς. "Στην αρχή οι άντρες του πεζικού, περνώντας μπροστά από το παλάτι ζητωκραύγαζαν υπέρ του βασιλιά νομίζοντας ότι είναι ταγμένοι για την υπεράσπιση του Μονάρχη. Με μεγάλο κόπο κατόρθωσαν οι αξιωματικοί (τους έμπιστους τους έστειλαν για λόγους υπηρεσίας εκτός Αθήνας και τους κατώτερους τους άφησαν στα στρατόπεδα), να αναγκάσουν τους στρατιώτες να φωνάξουν για το Σύνταγμα. Παρ' όλα αυτά, πολλές φορές αυτές οι ιαχές ανακατεύονταν με ζητωκραυγές υπέρ του βασιλιά. Μόνο αφού πέρασαν μερικές ώρες συγκεντρώθηκε μπροστά στο παλάτι ένα πλήθος από 4–5.000 άτομα"¹⁰.

Σύμφωνα με μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων, ο στρατός κατάφερε ν' αποτρέψει μιαν αυθόρμητη εξέγερση δείχνοντας ηρεμία και αυτοσυγκράτηση. 'Ετσι π.χ. απ' τη μια μεριά οι αξιωματικοί, επειδή φοβούνταν την επιρροή του βασιλιά στο λαό και τους αμφιταλαντευόμενους στρατιώτες, κάθε φορά που έβγαινε στο μπαλκόνι του παλατιού με σκοπό να απευθυνθεί προς το πλήθος, έδιναν διαταγή "χτυπάτε τα τύμπανα και παρακινείστε το λαό και τους κατώτερους αξιωματικούς να φωνάζουν υπέρ του Συντάγματος"¹¹. Απ' την άλλη, στη διάρκεια των διαβουλεύσεων του Όθωνα με τα μέλη του Συμβουλίου του Κράτους το πρωί της 3/15 Σεπτεμβρίου 1843, η φρουρά συγκρατούσε την πίεση των πλήθους που "με τρομερή μανία και κραυγές απειλούσε ν' ανοίξει δρόμο προς το παλάτι περνώντας από τα παράθυρα του ισογείου των ανακτόρων. Ο λαός δυσαρεστημένος από τη σύγκληση της Εθνοσυνελεύσεως ήθελε να επικυρώσει ο βασιλιάς το Σύνταγμα της Τροιζήνος. Άλλοι ήθελαν τη σύγκληση του Κογκρέσου των βουλευτών της Πρόνοιας και γενικά ο καθένας ζητούσε ό,τι ήθελε από τον άλλο"¹².

'Υστερα απ' όλα αυτά, η επανάσταση έληξε στην ουσία αναίμακτα, αφού ο βασιλιάς δέχτηκε όλα τα αιτήματα της ηγεσίας των επαναστατών, και "στις τρεις το μεσημέρι η φρουρά περνώντας χωρίς βήμα σχηματισμού μπροστά από το παλάτι, επέστρεψε στους στρατώνες με συνοδεία τις ασταμάτητες επευφημίες του λαού. Μετά από μία ώρα, η ζωή της πόλης επανήλθε στον κανονικό της ρυθμό"¹³. Την ημέρα εκείνη το Συμβούλιο του Κράτους εξέφρασε τις ευχαριστίες του στο λαό και τη φρουρά "για τον πατριωτισμό του και την εκδήλωση αισθημάτων προς τα εθνικά συμφέροντα, την τάξη και την ηρεμία"¹⁴.

Στην ειρηνική εξέλιξη των γεγονότων της Επανάστασης του 1843 βοήθησε και η υποστήριξη, προς τους επαναστάτες, των πρέσβων των Μεγάλων Δυνάμεων, της Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Αυστρίας και Πρωσίας. Φτάνοντας στο παλάτι τη στιγμή των διαβουλεύσεων του βασιλιά με τους νέους υπουργούς,

¹⁰ CGAOR Φ. Ι. (Expedition), Opis' 18, 1843, delo 214, "Ελλάδα", σ. 15.

¹¹ 'Ο.π., σ. 27.

¹² 'Ο.π., σ. 21.

¹³ "Zapiska o Vostanii", ό.π., σ. 1–2.

¹⁴ 'Ο.π., σ. 3–4.

οι πρεσβευτές, μετά από σύντομη σύσκεψη που είχαν μεταξύ τους, συμφώνησαν και συνέστησαν στον Όθωνα να υποχωρήσει και να δεχτεί όλα τα αιτήματα των επαναστατών.

Ο G. L. Ατς ερμηνεύει την ομοφωνία των πρεσβευτών συνδέοντάς την με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτή έγινε. "Η λαϊκή εξέγερση στην Αθήνα εντεινόνταν, απειλώντας πλέον στην κυριολεξία την ύπαρξη και αυτής της ίδιας της Μοναρχίας"¹⁵. Όπως φαίνεται, οι πρέσβεις είχαν λάβει υπόψη τους τη δυνατότητα τέτοιας εξέλιξης των γεγονότων, αν και οι ηγέτες της επανάστασης δεν απέβλεπαν στην εγκαθίδρυση δημοκρατικής μορφής πολιτεύματος στην Ελλάδα και, κατά τη σύσκεψη του Συμβουλίου του Κράτους που είχε προηγηθεί από τις διαπραγματεύσεις με τον βασιλιά, η πλειοψηφία των επαναστατών τάχθηκε υπέρ της διατήρησης της Μοναρχίας ("αν ο βασιλιάς δεν θελήσει να δεχτεί το Σύνταγμα, τότε το Συμβούλιο του Κράτους είναι υποχρεωμένο να μεριμνήσει για την διατήρηση της αρχής της Μοναρχίας απομακρύνοντας, όμως, το πρόσωπο του σημερινού βασιλιά")¹⁶. Την ίδια στιγμή οι διπλωματικοί εκπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων δεν μπορούσαν να μη διακρίνουν ότι τα γεγονότα ελέγχονται από το στρατό, αλλά και δεν μπορούσαν να μη προβλέψουν την ενδεχόμενη δυνατότητα ευρύτερης συμμετοχής του λαού σ' αυτά, σε περίπτωση διατήρησης του Οθωνικού καθεστώτος, στην αμγή του μορφή. Έτσι κι αλλιώς, οι πρέσβεις αρνήθηκαν την ανάμειξη των κρατών τους στις εσωτερικές υποθέσεις της Ελλάδας.

Ο συντάκτης ενός από τα έγγραφα που εξετάζουμε ("Ελλάδα"), οπαδός του Όθωνα, σχετικά με τα παραπάνω σημειώνει ότι οι πρέσβεις ήταν υποχρεωμένοι να υποστηρίξουν το βασιλιά ενάντια στους "στασιαστές" και όχι να προσπαθήσουν να τον πείσουν να βάλει την υπογραφή του κάτω από τα αιτήματά τους, ακόμη περισσότερο γιατί "στη διάθεση των προστάτιδων δυνάμεων, στον Πειραιά βρισκόταν 600 Ρώσοι ναύτες, υπεραρκετοί για την τήρηση της τάξης"¹⁷.

Στο μεταξύ, στις 4/16 Σεπτεμβρίου 1843, ο Ρώσος πρέσβης στην Αθήνα Γ.Α. Κατακάζη¹⁸ έστειλε την ακόλουθη διαταγή στον πλοίαρχο Ιβανόφ, Διοικητή

¹⁵ *Mezhdunarodnye otnosheniya na Balkanah, (1830–1856)*, σ. 107.

¹⁶ CGAOR, F. 1 (Expedition), Opis' 18, 1843, delo 214, "Ελλάδα", σ. 16–17.

¹⁷ 'Ο.π., σ. 28–29.

¹⁸ Κατακάζη Γαβριήλ Αντώνοβιτς (1793–1867): Η οικογένειά του καταγόταν από τη Μάνη. Το 1770 εγκαταστάθηκε στο Κισινέβ της Μολδαβίας. Πολλά μέλη της υπηρέτησαν σε κρατικές θέσεις στη Ρωσία. Ο Φιλικός Γαβριήλ άρχισε τη διπλωματική σταδιοδρομία του το 1812. Το 1815 διορίστηκε σύμβουλος της Αυτοκρατορικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη. Το 1827 παίρνει μέρος στη ναυμαχία του Ναυαρίνου (8 Οκτωβρίου) επιβαίνοντας στο πλοίο "Αζοφική". Το 1833 πηγαίνει ως ειδικός απεσταλμένος στη Βαυαρία και τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου διορίζεται πρέσβης στο βασιλιά Όθωνα. Έχαιρε μεγάλης εκτίμησης και σεβασμού στην Αθήνα και πέτυχε να καθιερώσει τις πιο φιλικές σχέσεις της νέας ελληνικής κυβέρνησης με τη ρωσική. Το 1843 ανακλήθηκε στην Πετρούπολη και υπέβαλε την παραίτησή του. Το 1845 επανήλθε στο Υπουργείο Εξωτερικών. Χάρη στις γνώσεις του σε θέματα Ανατολής, ο Κατακάζη ήταν ο μόνιμος σύμβουλος του Υπουργείου σε θέματα που αφορούσαν τις σχέσεις Ρωσίας με την Τουρκία και τους βαλκανικούς λαούς. Πήρε ενεργό μέρος στις διαπραγματεύσεις για τον τερματισμό του Κριμαϊκού πολέμου. Το 1854 διορίστηκε επιθεωρητής της εκπαιδευτικής περιφέρειας Χαρκόβου, για ένα χρόνο, και κατόπιν

της Ρωσικής ναυτικής μοίρας στον Πειραιά: "Με την ευκαιρία των χθεσινών ταραχών που ξέσπασαν στην Αθήνα και είχαν ως αποτέλεσμα την υπόσχεση του βασιλιά της Ελλάδας να χαρίσει στο λαό Σύνταγμα, εντέλλεσθε να λάβετε όλα τα αναγκαία μέτρα: να μην επιτρέψετε στους κατώτερους αξιωματικούς να βγουν στην ακτή, να απαγορεύσετε στους κ.κ. Αξιωματικούς να επισκεφθούν ταβέρνες, καφενεία και γενικά όλους εκείνους τους Δημόσιους χώρους όπου θα μπορούσαν ν' ακούσουν και να πάρουν μέρος σε απρεπείς συζητήσεις. Να μην επιτρέψετε σε κανέναν από τους Έλληνες και ξένους κατοίκους της πρωτεύουσας να επισκεφθούν τα πλοία μας. Εντέλλεσθε, επίσης, να ανακοινώσετε στους κ.κ. πλοίαρχο Bartenev και υποπλοίαρχο Bernard de Grave και σε όλους όσους υπηρετούν στα σκάφη μας, να είναι έτοιμοι να αποπλεύσουν αμέσως τη στιγμή που θα σταλεί από την Πρεσβεία σχετική διαταγή"¹⁹. Το έγγραφο αυτό μαρτυρεί με τον πιο πειστικό τρόπο ότι στα σχέδια του Ρώσου πρέσβη δεν υπήρχε τίποτε που να αφορά χρησιμοποίηση του ρωσικού πολεμικού ναυτικού με σκοπό την οποιαδήποτε επέμβαση στην κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα.

Η ενεργός συμμετοχή του Κατακάζη στο ομαδικό υπόμνημα των ξένων πρέσβων προτρέποντας τον Όθωνα να συγκατατεθεί στα αιτήματα των επαναστατών (συγκεκριμένα ο Ρώσος διπλωμάτης μετέφερε στο βασιλιά τη γνώμη των συναδέλφων του, γιατί ο ίδιος ήταν πρύτανης του Διπλωματικού Σώματος στην Αθήνα) προκάλεσε αγανάκτηση και θυμό στην Πετρούπολη.

Στις 8 Οκτωβρίου 1843 ο υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας, κόμης K.B. Nesselrode, υπέβαλε στον αυτοκράτορα Νικόλαο Α' έκθεση-αναφορά για τα γεγονότα της 3/15 Σεπτεμβρίου 1843 στην Αθήνα, στην οποία γινόταν λόγος για τις ενέργειες του Κατακάζη. Ο Ρώσος αυτοκράτορας, σ' όλη του τη ζωή, όπως γνωρίζουμε, ήταν αντίπαλος του Συντάγματος. Αυτό μαρτυρεί και η σημείωση που έκανε ο ίδιος επάνω στην έκθεση του Nesselrode: "Αν είναι σωστό ότι ο κ. Κατακάζη είχε την ποταπότητα να δώσει στο βασιλιά συμβουλή να παραχωρήσει μέρος από τη δύναμή του, αντί γι' αυτό να πεθάνει έντιμα, τον διαγράφω από την υπηρεσία μου σαν αχρείο (Come un miserable). Σας διατάζω να εκτελέσετε αμέσως την εντολή μου και να την κοινοποιήσετε σ' όλες τις Αυλές"²⁰. Μετά απ' αυτό ο Κατακάζη, που ήταν επικεφαλής της Αυτοκρατορικής πρεσβείας της Ρωσίας στην Αθήνα από το 1833, ανακλήθηκε από την ελληνική πρωτεύουσα.

Αμέσως μετά την επανάσταση, σε πολλές ευρωπαϊκές εφημερίδες δημοσιεύτηκε ότι ο Ρώσος πρέσβης μόνο που δεν ήταν εμπνευστής της. Ο G.L. Αϊς θεωρεί ότι οι κατηγορίες τέτοιου είδους δεν έχουν καμιά βάση, γιατί "το να

επέστρεψε στην Πετρούπολη, όπου μέχρι το θάνατό του ήταν εκπρόσωπος του Υπουργείου Εξωτερικών στη Γερουσία, στην αρχή στο τρίτο κατόπιν στο πέμπτο και πρώτο τμήματα (*Βιογραφικό Λεξικό*, 1905, Πετρούπολη, τ. "Κ", σ. 545-546)· βλ. σχετ. C. Papoulides, "Un document caractéristique de Gabriel Carakazy tiré des Archives de la Politique Extérieure de Russie", *Balkan Studies* 23(1982) 341-342.

¹⁹ AVPR, F. Kancelarija, delo 9, σ. 446 (αντίγραφο της διαταγής του Γ. Κατακάζη στο διοικητή του σκάφους "Περσέας" πλοίαρχο Ιβανον, Αθήνα, 4 Σεπτεμβρίου 1843).

²⁰ CGAOR, F. 3, 1843, delo 103, σ. 1, *Mezdunarodnye otnoshenija na Balkanah (1830-1856)*, σ.

νομίζουμε ότι κάποιος Ρώσος εκπρόσωπος στο εξωτερικό θα μπορούσε να δράσει παρά... τη γενική κυβερνητική γραμμή, σημαίνει ότι αυτός δεν υπολόγιζε τη σκληρή πραγματικότητα της εποχής του Νικολάου Α'". "Εννοείται", υπογραμμίζει, "ότι αυτό αφορά εξ ολοκλήρου και τη δράση του Γ. Α. Κατακάζη"²¹.

Χωρίς να αμφισβητούμε τη γνώμη αυτή, θα ήθελα να στρέψω την προσοχή στο εξής γεγονός: κατά πόσο σημαντικό ρόλο στα γεγονότα του Σεπτεμβρίου έπαιξε το "ρωσικό κόμμα". Οι ηγέτες του θα μπορούσαν να εκμεταλλευθούν προς το συμφέρον τους το όνομα του Ρώσου πρέσβη, ο οποίος είχε μεγάλο κύρος στις πλατειές μάζες του πληθυσμού της ελληνικής πρωτεύουσας, όχι μόνο ως εκπρόσωπος της μεγάλης ορθόδοξης Ρωσίας αλλά και ως Έλληνας στην καταγωγή. Ως απόδειξη αυτής της υπόθεσης, θα ήθελα να αναφερθώ σε απόσπασμα από τα απομνημονεύματα ενός Ρώσου ταξιδιώτη που επισκέφτηκε την Ελλάδα 25 χρόνια μετά τα γεγονότα. Τις εντυπώσεις αυτές τις δημοσίευσε στο περιοδικό *Ρωσικός Κήρυκας* το 1886 με υπογραφή τα αρχικά Σ. Ν., κρύβοντας έτσι το πραγματικό του όνομα. Σύμφωνα μ' αυτά που γράφει, φαίνεται ότι πρόκειται για άνθρωπο που ανήκε στα ανώτερα στρώματα της ρωσικής κοινωνίας και είχε καλές σχέσεις με τον τότε πρέσβη της Ρωσίας στην Ελλάδα Ε. Ρ. Novicov. Πιθανό ο τελευταίος του διηγήθηκε την ιστορία και σε κάποιο βαθμό του εξήγησε για το ρόλο του Κατακάζη στην επανάσταση του 1843. "Θαυμάσια απάτη στην οποία κατέφυγε την ώρα του πραξικοπήματος... ο ήρωας της Σεπτεμβριανής Επανάστασης Στρατηγός Καλλέργης. Οι οπαδοί του δεν ήθελαν να αναλάβουν δράση, γιατί δεν είχαν προηγουμένως τη συγκατάθεση και έγκριση της Ρωσίας. Ο Καλλέργης τους ξεγέλασε επικαλούμενος αυτή τη δήθεν συναίνεση. Τη νύχτα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 οι συνωμότες βαδίζοντας στους αθηναϊκούς δρόμους, ήρθαν και στην κατοικία του Ρώσου πρέσβη, όπου τότε είχαν συγκεντρωθεί προσκεκλημένοι κι έστειλαν τον αρχηγό τους να ρωτήσει ακόμη μία φορά τη γνώμη του (σημ. του πρέσβη) σχετικά με τη δράση που είχαν σκοπό ν' αναλάβουν. Ο Καλλέργης μπήκε στο σαλόνι, κινήθηκε για λίγο ανάμεσά στους προσκεκλημένους, δεν αντάλλαξε ούτε λέξη με τον οικοδεσπότη, που τη στιγμή εκείνη έπαιζε χαρτιά με την παρέα του και γυρνώντας προς τους δικούς του είπε πονηρά ότι είχε δήθεν εκ μέρους του το μοιραίο 'ναι'. Την επόμενη μέρα ο Κατακάζη... ήταν υποχρεωμένος είτε το ήθελε είτε όχι, μαζί με τους υπόλοιπους ξένους εκπροσώπους ν' αναγνωρίσει το πραξικόπημα που έγινε"²².

Σ' αυτό πρέπει να προσθέσουμε, ότι το γεγονός της παρουσίας του Κ. Δ. Καλλέργη στο χορό που δινόταν στην κατοικία του Γ. Α. Κατακάζη την παραμονή της επανάστασης επιβεβαιώνεται και από μερικές άλλες πηγές²³. Όσον αφορά, όμως, έγγραφα της εποχής που να αποδεικνύουν την άμεση

²¹ Βλ. CGAOR. "Ανασκόπηση ξένου τύπου", F. 1 Expedition, Opis' 18, 1843, delo 214, 5-8, 30-34. Επίσης Πρβλ. και *Mezhdunarodnye otnosheniia na Balkanah (1830-1856)*, σ. 108-109.

²² Σ.Ν., "Γράμματα για την Ελλάδα", *Ρωσικός Κήρυκας*, 1868, αρ. φ. 11, σ. 146.

²³ CGAOR, F. 1 Expedition, Opis' 18, 1843, delo 214, σ. 5-8.

συμμετοχή του Ρώσου πρέσβη στην προετοιμασία της επανάστασης της 3ης Σεπτεμβρίου, τουλάχιστον μέχρι στιγμής δεν βρέθηκαν. Η περαιτέρω έρευνα των αρχείων της ΕΣΣΔ νομίζω ότι θα επιτρέψει στο να χυθεί περισσότερο φως στα πολυάριθμα προβλήματα που σχετίζονται τόσο με την επανάσταση του 1843 όσο και με άλλα σπουδαία γεγονότα της νεότερης ελληνικής ιστορίας.

Μετά την εξέταση του αρχειακού υλικού, ας δούμε, σε γενικές γραμμές, πώς παρουσιάζονταν τα ελληνικά θέματα από το ρωσικό τύπο της εποχής. Είναι γνωστό βέβαια ότι επί Νικολάου Α' στη Ρωσία είχε επιβληθεί αυστηρή λογοκρισία.

Το πιο ενδιαφέρον υλικό για την κατάσταση που τότε επικρατούσε στην Ελλάδα δημοσιεύεται στο περιοδικό *Otechestvenie Zapiski* ("Σημειώματα της πατρίδας") που θεωρούνταν ο παραδοσιακός εκφραστής των αισθημάτων στα πλατειά στρώματα της ρωσικής κοινωνίας²⁴. Τα δημοσιεύματα του περιοδικού αυτού ήταν αφιερωμένα στα αποτελέσματα της βαυαρικής διοίκησης και, γενικά, της δραστηριότητας του βασιλιά Όθωνα μετά την ενθρόνισή του στην Ελλάδα, το 1835. Στην ουσία, όλα τα άρθρα ήταν γραμμένα από άτομα γερμανικής καταγωγής και δεν είναι καθόλου παράξενο που τα περισσότερα απ' αυτά ήταν σκόπιμα γραμμένα παρουσιάζοντας, από την πιο καλή πλευρά, τη δράση των Βαυαρών στην Ελλάδα, χωρίς καμιά κριτική διάθεση.

Έτσι, για παράδειγμα, ο Κ. Φ. Λιπ-ρτ (παρόλο που δεν υπογράφει, κρίνοντας από το επίθετό του, πρέπει να είναι γερμανικής καταγωγής) στο άρθρο του "Η Ελλάδα σήμερα" χαρακτηρίζει την κατάσταση που επικρατεί στη χώρα λίγο πριν από τον ερχομό των Βαυαρών το 1833 ως εξής: "ολόκληρη η Ελλάδα βρισκόταν κυριολεκτικά σε κατάσταση ακυβερνησίας. Τα Κόμματα τυφλωμένα από τα πάθη, κρατώντας το όπλο στο χέρι, το ένα προσπαθούσε να εξοντώσει το άλλο. Δεν υπήρχαν καν ούτε ίχνη κυβέρνησης, ούτε δικαστήρια, ούτε διοίκηση στις επαρχίες, ούτε έμπιστα στρατεύματα, ούτε πολεμοφόδια. Το Θησαυροφυλάκιο του Κράτους ήταν άδειο. Ο στόλος, που τον αποτελούσαν εμπορικά καράβια, χωρίς καμιά πειθαρχία, βρισκόταν σε αξιοθρήνητη κατάσταση, οι στρατιωτικοί και οι υπάλληλοι δεν έπαιρναν μισθό και ζούσαν από λεηλασίες"²⁵. Κατά τον αρθρογράφο, η καταστροφική κατάσταση, στην οποία βρισκόταν η χώρα, ξεπεράστηκε αποκλειστικά και μόνο χάρη στους Βαυαρούς και τη σύνεση του κόμη Άρμανσπεργκ, πρώτου αντιβασιλιά στην Ελλάδα. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο Όθωνας τον άφησε επικεφαλής της Κυβέρνησής του και μετά το 1835. "Η νέα Κυβέρνηση της Ελλάδας", γράφει ο Κ. Φ. Λιπ-ρτ, "υπό την ηγεσία του κόμητα Άρμανσπεργκ έλαβε χαρακτήρα εθνικό, παίρνοντας κατά την περίοδο 1835-1837, σειρά σπουδαίων μέτρων με σκοπό τη

²⁴ Βλ. "Η Αθήνα το 1839", *Otechestvenie Zapiski* 3/5 (1839). Παράρτ. 8, 92-97. Κ. Φ. Λιπ-ρτ, "Η Ελλάδα στη σημερινή της κατάσταση", άρθρα 1 και 2, ό.π., 1841, Παράρτ. 2, 14-32, 49-70. "Διακεκομμένοι σύγχρονοι", σουλτάνος Abdül Medjid, Mehmed-Ali και Όθωνας, ό.π., Παράρτ. 7.

²⁵ *Otechestvenie Zapiski*, 19 (1841), Παράρτ. 2, 51.

βελτίωση της ζωής των απλών Ελλήνων, κατόρθωσε να οδηγήσει το βασίλειο σε ευημερία"²⁶.

Με τον ίδιο τρόπο παρουσιαζόταν στον ρωσικό περιοδικό τύπο και ο βασιλιάς Όθωνας. Οι συγγραφείς των ανωτέρω άρθρων τόνιζαν την ηγετική του ικανότητα, τη σοφία του ως αρχηγού Κράτους, τη σεμνότητα στην επικοινωνία του με τους ανθρώπους, την προσωπική του γοητεία, κι έτσι παρουσίαζαν την εικόνα του ιδανικού Μονάρχη που δουλεύει ακούραστα για το καλό του λαού και που για τις αρετές του κέρδισε την αγάπη και το σεβασμό²⁷. "Ο βασιλιάς εμφανίζεται συχνά στους δρόμους επάνω σε ανοιχτή άμαξα", γράφει ο αρθρογράφος του άρθρου "Η Αθήνα το 1839", "με όλους γλυκομίλητος και προσιτός σ' όλους, και γι' αυτό με ευχαρίστηση όλοι τρέχουν να τον χαιρετίσουν. Κι όμως, λίγοι διπλωμάτες ακολουθούν το παράδειγμά του, ενώ λόγος δεν γίνεται για τις άμαξες των αυλικών"²⁸. Δεν είναι καθόλου παράξενο ότι μέσα από τέτοια άρθρα, η Ελλάδα φαινόταν στον Ρώσο αναγνώστη σαν μια χώρα στην οποία ουσιαστικά δεν υπήρχαν άλυτα προβλήματα και που βάδιζε ειρηνικά το δρόμο της προόδου.

Όπως π.χ. έγραφε ο Κ. Φ. Λιπ-ρε (δύο χρόνια πριν την επανάσταση), "η Ελλάδα προχωράει προς την ολοκλήρωσή της εντελώς ειρηνικά χωρίς να στρέφει την προσοχή άλλων στο πρόσωπό της εξ αιτίας οποιουδήποτε παράξενου γεγονότος. Οι σπόροι του Ευρωπαϊκού πολιτισμού ριζώνουν και αναπτύσσονται, παρόλα τα κάθε είδους εμπόδια και τις διαρκώς συνεχιζόμενες δυσκολίες που αντιμετωπίζει η Κυβέρνηση εξ αιτίας της έλλειψης χρημάτων. Ο λαός χαίρεται την ησυχία του και προσπαθεί ν' αναπτύξει τις βασικές δυνάμεις της Ελλάδας που είναι η γεωργία και το εμπόριο... Η κατάσταση που επικρατεί σήμερα στη χώρα είναι αρκετά ικανοποιητική. Το εμπόριό της, η γεωργία και οι διάφοροι κλάδοι της βιοτεχνίας ανθίζουν, τα σχολεία και τα άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα έχουν μεγάλη επίδραση ακόμη και στις επαρχίες, ο πληθυσμός αυξάνεται και μάλλον σύντομα θα φτάσει το ένα εκατομμύριο, αν συνεχισθεί η ειρήνη — πράγμα για το οποίο μπορούμε να ελπίζουμε — και οι πρωτοβουλίες της Κυβέρνησης, για το καλό του λαού, θα στεφθούν με πλήρη επιτυχία"²⁹.

Κρίνοντας από τις προγνώσεις του ρωσικού τύπου, στο ορατό μέλλον στην Ελλάδα δεν θα μπορούσαν να συμβούν οποιεσδήποτε κοινωνικές ταραχές. Τα γεγονότα της 3/15 Σεπτεμβρίου 1843 διέψευσαν ολοκληρωτικά αυτές τις εκτιμήσεις. Οι πρώτες ειδήσεις από την Αθήνα για την επανάσταση διακρίνονται για τη λακωνικότητά τους. Αυτό οφειλόταν, πάνω απ' όλα, στη λογοκρισία που είχε επιβληθεί, έτσι ώστε καμιά αντικειμενική πληροφόρηση για επαναστάσεις και αντιμοναρχικά κινήματα στην Ευρώπη να μην είναι δυνατό να περάσει κρυφά στις σελίδες του τύπου. Επιπλέον, η λογοκρισία χρειαζόταν χρόνο για να σκεφθεί

²⁶ Ό.π., 52, και 53–63, 19 (1841).

²⁷ Βλ. "Διακεκριμένοι σύγχρονοι", σουλτάνος Abdul Medjid, Mehmed–Ali και Όθωνας, ό.π., Παράρτ. 7.

²⁸ Ό.π., 3/5, Παράρτ. 8 (1839), 95.

²⁹ Παράρτ. 2 (1841), 68–70.

με ποιο τρόπο να παρουσιάσει την εξέγερση στην ελληνική πρωτεύουσα, γιατί το γεγονός αυτό αποτελούσε ένα άσχημο σκηνικό στην ειδυλλιακή εικόνα της ζωής στην Ελλάδα που είχε δημιουργήσει τα προηγούμενα χρόνια στο ρωσικό τύπο.

Η πρώτη μνεία για την επανάσταση της 3/15 Σεπτεμβρίου 1843 γίνεται στην έγκυρη εφημερίδα *Moskovskye Vedomosti* ("Τα χρονικά της Μόσχας") μόλις ένα μήνα μετά τα γεγονότα (συνήθως την εποχή εκείνη στη Ρωσία τα νέα από το εξωτερικό δημοσιεύονταν στον τύπο μετά από 14–16 μέρες). Άλλη εξ ίσου έγκυρη εφημερίδα η *Ruskii Invalid* ("Ο Ρώσος βετεράνος"), που εκδιδόταν στην Πετρούπολη και ήταν όργανο των στρατιωτικών κύκλων της Ρωσίας, έγραψε για τα γεγονότα της Αθήνας δύο μήνες μετά απ' αυτά. Για σύγκριση, ας δούμε και τα δύο άρθρα:

Τα *Moskovskye Vedomosti* γράφουν την 5/17 Οκτωβρίου 1843: "Αθήνα. Στις 16 Σεπτεμβρίου, εξέγερση που άρχισε εδώ, γύρω στις δύο τα μεσάνυχτα, τερματίστηκε την ίδια μέρα με το διορισμό νέας Κυβέρνησης σύμφωνα με την πρόταση του Συμβουλίου του Κράτους και τη σύγκληση της Λαϊκής συνέλευσης με σκοπό την τελική εξέταση για ψήφιση Κρατικού Κώδικα του Ελληνικού Βασιλείου. Τα μέλη αυτής της Συνέλευσης που εκλέγονται, σύμφωνα με το τελευταίο καταστατικό περί διεξαγωγής των εκλογών, και που ίσχυε πριν από το 1843, πρέπει να αρχίσουν τις συνεδριάσεις τους σε τριάντα ημέρες (σ.σ. στη συνέχεια δημοσιεύεται ο κατάλογος των μελών της νέας Κυβέρνησης). Σήμερα εδώ αποκαταστάθηκε και πάλι η τάξη, για την τήρηση της οποίας παρακολουθεί ο στρατός"³⁰.

Η *Ruskii Invalid* γράφει την 2/14 Νοεμβρίου 1843: "Ελλάδα. Αθήνα, στις 15 Σεπτεμβρίου, στις δύο η ώρα τα μεσάνυχτα, οι κάτοικοι της πόλης ξεσηκώθηκαν και συγκεντρώθηκαν γύρω από τα βασιλικά ανάκτορα και τα σπίτια των υπουργών. Την ίδια ακριβώς ώρα έκανε την εμφάνισή της στο βασιλιά Όθωνα αντιπροσωπεία του Κρατικού Συμβουλίου και πρότεινε το διορισμό νέας Κυβέρνησης και σύγκληση της Εθνοσυνέλευσης για εξέταση νέου Κώδικα του Κράτους (σ.σ. στη συνέχεια, όπως και στην προηγούμενη εφημερίδα, δημοσιεύεται ο κατάλογος των μελών της νέας Κυβέρνησης)"³¹.

Αναλύοντας, λοιπόν, αυτά τα δύο δημοσιεύματα, διαπιστώνουμε αμέσως την απουσία της λέξης "σύνταγμα" που ήταν απαγορευμένη τα χρόνια του Νικολάου Α', η οποία είχε αντικατασταθεί με τη λέξη "Κώδικας" που είχε πολύ πιο ήπια έννοια. Επίσης, η πληροφόρηση για τα ίδια τα γεγονότα είναι πάρα πολύ περιορισμένη κι επιπλέον δεν μπορεί κανείς να καταλάβει π.χ. τι προκάλεσε τη "στάση" στην Αθήνα, ποιος ήταν ο επικεφαλής του κινήματος, εναντίον τίνος στρεφόταν. Βέβαια ο έμπειρος Ρώσος αναγνώστης που την εποχή εκείνη είχε συνηθίσει στην "Αισώπεια γλώσσα" του τύπου, μπορούσε να μαντέψει ότι κύριος σκοπός της πορείας εκείνης ήταν η επιδίωξη ορισμένων κύκλων της ελληνικής κοινωνίας να θεσμοθετήσουν νέο "Κώδικα" για το πολίτευμα της Ελλάδας,

³⁰ Εφημ. *Moskovskye Vedomosti*, 5/17 Οκτωβρίου, σ. 706.

³¹ Εφημ. *Ruskii Invalid*, 2/14 Νοεμβρίου, σ. 976.

(υπάρχει γι' αυτό απευθείας υπαινιγμός και στα δύο δημοσιεύματα) που σημαίνει να αλλάξει με κάποια μορφή το σύστημα διακυβέρνησης, και γι' αυτό το λόγο συγκαλείται η Εθνοσυνέλευση. Αυτός είναι ο λόγος που οι εφημερίδες προσπάθησαν να παρουσιάσουν τα γεγονότα στην Αθήνα, ως εθνικό κίνημα, που δεν είχε ούτε κοινωνικό ούτε αντιμοναρχικό χαρακτήρα.

Πάνω απ' όλα, κυρίως έβγαιναν στο φως της δημοσιότητας τα προβλήματα που αφορούσαν τις σχέσεις των Ελλήνων με τους ξένους. Έτσι βλέπουμε η εφημερίδα *Moskovskye Vedomosti* στις 9/21 Οκτωβρίου 1843 να γράφει: "Με διαταγή του βασιλιά απολύονται από τις δημόσιες θέσεις στην Ελλάδα, όλοι οι ξένοι εκτός από τους Φιλέλληνες. Σήμερα ο Βασιλιάς και η Βασίλισσα των Ελλήνων έκαναν περίπατο στην πόλη, σε ανοικτή άμαξα"³².

Με ιδιαίτερη προσοχή στρέφεται ο τύπος στην κατάσταση των Γερμανών στην Ελλάδα, μετά το πραξικόπημα, ο οποίος τονίζει ότι αφέθηκαν στη μοίρα τους, αφού υπηρέτησαν επί πολλά χρόνια τα συμφέροντα του ελληνικού έθνους, ότι τους εγκατέλειψαν χωρίς χρήματα και δεν μπορούν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους και γι' αυτό στη Βαυαρία κάνουν εράνους να τους βοηθήσουν. Αναμφίβολα, η συμπάθεια του ρωσικού περιοδικού τύπου ήταν στο πλευρό των Βαυαρών³³. Την ίδια εποχή εκφράστηκε η ανησυχία για την ικανότητα του ελληνικού λαού, ανεξάρτητα, χωρίς καμιά ξένη βοήθεια να λύσει τα προβλήματά του. "Είναι ακόμα άγνωστο αν θα πρέπει να περιμένουμε για την Ελλάδα πιο ευτυχισμένο μέλλον, μετά από αυτό που συνέβη στις 15 Σεπτεμβρίου", έγραφαν τα *Moskovskye Vedomosti* και υπογράμιζαν ότι "όλοι οι Βαυαροί που διακρινόταν για τις πολλές τους γνώσεις και την ειλικρινή τους αφοσίωση στο Μονάρχη, εγκατέλειψαν μαζί με μερικούς Έλληνες, αυτή τη χώρα. Φαίνεται ότι τα ίδια τα κόμματα δεν μπορούν να συμφωνήσουν μεταξύ τους για την εκλογή των βουλευτών στην Εθνοσυνέλευση και σε κάθε εκλογική περιφέρεια υπάρχει πλειάδα υποψηφίων από τους οποίους οι μεν θέλουν να ξεστρακίσουν τους δε. Επιπλέον, όπως φαίνεται, ιδρύεται κόμμα έτοιμο να ξεσηκωθεί, με την πρώτη κατάλληλη ευκαιρία, εναντίον της νέας τάξης πραγμάτων (υπερασπίζοντας την προηγούμενη, πριν τη 15η Σεπτεμβρίου, κατάσταση)"³⁴. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι η εφημερίδα στην προσπάθειά της να μεταφέρει στον αναγνώστη την εικόνα πολιτικού χάους που δόθεν περιμένει την ελληνική κοινωνία, θέλοντας και μη, τον πληροφορεί για τους δημοκρατικούς μηχανισμούς των κοινοβουλευτικών εκλογών, πράγμα αδιανόητο την εποχή εκείνη στην απολυταρχική Ρωσία.

Ανεξάρτητα από όλα αυτά, ο ρωσικός τύπος παρουσίαζε το μέλλον της Ελλάδας με τα πιο σκοτεινά χρώματα, και τα δημοσιεύματα που αναφέραμε είχαν σκοπό να πείσουν τους υπηκόους της ρωσικής αυτοκρατορίας ώστε να μη διανοηθούν να συμμετάσχουν σε αντικυβερνητικές ενέργειες οποιουδήποτε είδους.

³² Εφημ. *Moskovskye Vedomosti*, 9/21 Οκτωβρίου 1843, σ. 719.

³³ Εφημ. *Moskovskye Vedomosti*, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1843, σ. 811-812, 816, 842, 849, 851, 916.

³⁴ Εφημ. *Moskovskye Vedomosti*, 11/23 Νοεμβρίου 1843, σ. 811-812.

"Αν και μέχρι τώρα δεν διαταράχθηκε η κοινωνική γαλήνη", έγραφε η εφημερίδα *Ruskii Invalid*, "εντούτοις αποκαλύπτονται οι ολέθριες συνέπειες για το κράτος εξ αιτίας των γεγονότων της 3ης Σεπτεμβρίου. Ο σεβασμός στις τοπικές αρχές παντού έχει εξασθενήσει και σε μερικά μέρη, όπως π.χ. στην Εύβοια, έχει εντελώς παραλύσει"³⁵. Η προσωρινή πολιτική αστάθεια σε μερικές περιοχές της Ελλάδας παρουσιαζόταν ως γενικό φαινόμενο για όλη τη χώρα, με κίνδυνο την αποσταθεροποίηση και στο μέλλον.

Είναι γεγονός ότι στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1830 και στην αρχή της δεκαετίας του 1840, το Ελληνικό ζήτημα δεν παρουσιάστηκε με ευρύτητα από το ρωσικό περιοδικό τύπο. Πριν από την επανάσταση του 1843 επικρατούσε η άποψη για τον αποκλειστικό ρόλο των Βαυαρών και του βασιλιά Όθωνα στη διαμόρφωση του νέου ελληνικού Κράτους. Μόνο μετά τα γεγονότα της 3/15 Σεπτεμβρίου 1843 στην Αθήνα σταδιακά άρχισε να αλλάζει τη μονομερή, μέχρι τότε, στάση του, απέναντι στην ελληνική πραγματικότητα.

³⁵ Εφημ. *Ruskii Invalid*, 1843, 7/19 Δεκεμβρίου, σ. 1090.